

بررسی نقش تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در گسترش ابعاد توسعه ملی ایران

داود غفوری (دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران)

davood.ghafori@gmail.com

علی جعفری (استادیار گروه علوم ارتباطات، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران، نویسنده مسئول)

jafari.communication@gmail.com

علی گرانمایه پور (استادیار گروه علوم ارتباطات، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

ali_phd1970@yahoo.com

چکیده

تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش تکنولوژی‌های نوین ارتباطی بر گسترش ابعاد چهارگانه توسعه ملی «اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی» انجام شده است. بدین منظور، با رجوع به نظرات مجید تهرانیان، رویکرد اجتماع‌محور و توسعه و همچنین تحقیقات پیشین، سعی کردیم زمینه را برای پرداخت روش‌مند مهیا سازیم. جامعه آماری تحقیق حاضر را تمامی استادان، فارغ‌التحصیلان و دانشجویان رشته‌های علوم ارتباطات، علوم اجتماعی و علوم سیاسی سه استان خراسان رضوی، خراسان شمالی و خراسان جنوبی تشکیل می‌دهند. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان ۳۸۰ نفر برآورد گردید و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که تکنولوژی‌های نوین «اینترنت، ماهواره، شبکه‌های اجتماعی» بر ابعاد توسعه تأثیرگذار است و ماهواره، بیشترین و اینترنت، کمترین تأثیر را بر ابعاد توسعه ملی داشته است. همچنین، نتایج آزمون فرضیات نشان داد که بین استفاده از تکنولوژی‌های نوین با ابعاد سیاسی و اقتصادی توسعه ملی رابطه مستقیم وجود دارد؛ در حالی که بین استفاده از این تکنولوژی‌ها با توسعه اجتماعی و فرهنگی رابطه معناداری مشاهده نشد. میزان ضریب تعیین به دست آمده نیز ۲۶ درصد است، به این معنی که متغیرهای مستقل این تحقیق روی هم رفته ۲۶ درصد از تغییرات

متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. بر این اساس، تکنولوژی‌های نوین ارتباطی وسیله‌ای برای اشاعه و گسترش ابعاد توسعه تلقی می‌شوند و با پیدایش تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در عصر مدرن، ابعاد توسعه گسترده شده است.

کلید واژه‌ها: تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، توسعه، ابعاد توسعه ملی، رویکرد اجتماع

محور.

۱. مقدمه

همزمان با رشد و گسترش شتابان فناوری اطلاعات و ارتباطات و توسعه اینترنت در جهان و پس از نزدیک به دو دهه مطالعه، برنامه‌ریزی و اقدام در زمینه ارتباطات و فناوری‌های جدید اطلاعاتی و تلاش‌های متخصصان در عرصه مهندسی الکترونیک، مخابرات و رایانه، ایران نیز مانند دیگر کشورها تلاش گسترده‌ای را برای ایجاد موقعیت در فضای جدید جهانی آغاز کرده است (آقاجانی، ۱۳۷۵، ص. ۷۶). بنابراین، توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات و نگرش نوین به این توسعه، تغییرات جدیدی را در زندگی جاری مردم در طول دهه اخیر پدید آورده که به‌طور ناگزیر بر پارامترهای توسعه ملی و استراتژی برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها نیز تأثیر گذارده است.

در دو دهه اخیر بر اثر کوشش کشورهای جهان سوم و به‌ویژه اقدام‌ها و تصمیم‌های یونسکو، اصل بر آن است که کشورهای در حال توسعه از الگوی واحد جهانی توسعه تقلید نکنند و بیشتر برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها یا فضیلت‌های ملی همگون و هماهنگ باشند. همزمان با چرخش قرن و آغاز هزاره سوم، تمام ابعاد زندگی بشر با تحولی بی‌سابقه و تغییراتی شگرف مواجه شده است. ظهور ابزارهای رسانه‌ای و فناوری‌های نوین ارتباطی، از جمله رسانه‌های گروهی و شبکه‌های اجتماعی و اوج‌گیرانه‌ترین دستاورد آن، یعنی جهانی شدن راه و رسم خوردن، خوابیدن، کارکردن، آموختن و تفریح مخاطبین رسانه‌ها را به کلی دگرگون ساخته و در عرصه رشد و توسعه مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، شرایط بی‌سابقه‌ای را به وجود آورده است (قهرمانی و قائمی، ۲۰۱۶، ص. ۲).

نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) در تحول جوامع و پشتیبانی از سایر بخش‌ها غیر قابل انکار است و سیاست‌گذاران کشور سعی در تدوین خط‌مشی‌های پیشرو و اثرگذار برای آن دارند. به یقین می‌توان گفت برنامه توسعه ششم در ایران در کنار برنامه‌های سوم و چهارم توسعه، تنها برنامه‌ای بوده است که در تهیه و تدوین آن در بخش ارتباطات از متخصصان ارتباطات و اطلاعات استفاده شده است و بیشتر به مسائل کمی افزایش شبکه‌های ارتباطاتی توجه شده و به توسعه ارتباطات بیش از ارتباطات توسعه توجه شده است. از آنجا که دستیابی به توسعه از اولویت‌های دولت‌های مختلف در ایران بوده است و با در نظر گرفتن جایگاه ویژه‌ای که تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و رسانه‌های اجتماعی در این سیر دارد، بررسی و سنجش نگاه جامع از دید صاحب‌نظران به تحول و دگرگونی مفهومی توسعه و نقش تکنولوژی‌های نوین در گسترش ابعاد و پارامترهای توسعه ملی آن که بی‌شک بر روی برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت اثر می‌گذارد، هدف اصلی این پژوهش است. به دیگر بیان، سؤال اصلی تحقیق حاضر این است که رشد و توسعه تکنولوژی‌های نوین ارتباطی چه نقشی در گسترش ابعاد چهارگانه توسعه ملی داشته است و کدام بعد برجسته‌تر بوده و کدام بعد کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۲. مبانی نظری تحقیق

۲.۱. پیشینه تحقیق

در دهه‌های اخیر، در مورد کاربردهای ارتباطات و مخصوصاً وسایل ارتباط جمعی در پیشرفت برنامه‌های توسعه ممالک جهان سوم، از سوی محققان و متخصصان غربی و جهان سومی، محققان ایرانی و بعضی از سازمان‌های بین‌المللی و به‌ویژه یونسکو تحقیقات فراوان و گوناگونی انجام شده که توجه به نمونه‌های مهم و معتبر آن‌ها می‌تواند برای پیشبرد پژوهش‌های مشابه در ایران نیز سودمند باشد.

در میان پژوهش‌های اجتماعی منتشرشده در خارج از کشور، اولین اشاره‌ها به نقش توسعه‌بخشی وسایل ارتباط جمعی ایران را صرف‌نظر از کتاب گنر/از جامعه سنتی تألیف

دانیل لرنر آمریکایی، می‌توان در کتاب‌هایی همچون: *نوسازی ایران* تألیف امین بنایی پژوهشگر ایرانی مقیم آمریکا (۱۹۶۱)، *ایران: توسعه سیاسی در یک جامعه در حال دگرگونی* تألیف لئونارد بایندر (۱۹۶۲)، محقق آمریکایی درباره جوامع خاورمیانه و سیاست *ایران: گروه‌ها، طبقه‌ها و نوسازی* تألیف جیمز بیل محقق ایران‌شناس آمریکایی (۱۹۷۲) که از اوایل دهه ۱۹۶۰ تا اوایل دهه ۱۹۷۰ در اوج گسترش نظریه‌های غربی «نوسازی» جهان سوم نگاشته شده‌اند، به دست آورد.

نخستین مقاله‌های تخصصی ارتباطی چاپ شده در غرب که به گونه‌ای تأثیر ارتباطات جمعی در تحولات ایران را مطرح کرده‌اند، شامل مقاله دیوید مک کلی‌لاند، محقق مشهور آمریکایی با عنوان «خصلت ملی و رشد اقتصادی در ترکیه و ایران» و مقاله امین بنایی با عنوان «نقش وسایل ارتباط جمعی در ایران» می‌باشند. این مقاله‌ها به ترتیب در سال‌های ۱۹۶۸ و ۱۹۷۱ در کتاب *ارتباطات و توسعه سیاسی و کتاب ایران در برابر سال‌های ۱۹۷۰* در آمریکا انتشار یافته‌اند.

رساله علی محمدی تحت عنوان «ارتباطات پشتیبان توسعه و مراکز تعلیماتی برای نواحی روستایی در ایران» که در سال ۱۹۷۶ برای اخذ درجه دکترا در رشته تعلیم و تربیت به دانشگاه کلمبیا در نیویورک ارائه گردید، از پایان نامه‌هایی است که در زمینه مذکور در ایالات متحده آمریکا تدوین شده‌اند.

رساله یحیی خاکزاد در مورد «نقش تلویزیون در زندگی اجتماعی ایران» ارائه شده به دانشگاه مون پلیر در فرانسه در سال ۱۹۷۶ برای گذراندن دکترای جامعه‌شناسی حقوقی، رساله اسدالله نوروزی همکار سابق سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران تحت عنوان «وسایل ارتباطی و توسعه ملی در ایران: مطالعه مبتنی بر آینده‌نگری» که در سال ۱۹۷۷ برای دریافت درجه دکترا ادبیات و علوم انسانی به دانشگاه پاریس (دانشگاه رنه دکارت) عرضه شد و همچنین رساله مهشید اشرف درباره «اهمیت وسایل ارتباط جمعی به‌ویژه تلویزیون در فرآیند نوسازی: مورد ایران» که در سال ۱۹۷۸ برای اخذ درجه دکترا علوم انسانی در

دانشگاه پاریس (دانشگاه رنه دکارت) ارائه شد نیز، از رساله‌های عرضه شده در زمینه یاد شده در خارج از کشور به شمار می‌روند.

از اولین پژوهش‌های داخلی می‌توان به تحقیق مجید تهرانیان در خصوص تدوین سیاست‌های اطلاعاتی و ارتباطی پیش از انقلاب اسلامی با عنوان «نقش رسانه‌های گروهی در توسعه ملی ایران» اشاره کرد. تهرانیان اصول کلی سیاست‌گذاری در زمینه اطلاعاتی و ارتباط جمعی را بر پایه گذار به جامعه صنعتی و اطلاعاتی پیشنهاد می‌کند و بر این باور است که در شرایط گذار جامعه ایران به جامعه صنعتی و اطلاعاتی، مسائل و تنگناهای خاص ارتباطی-اجتماعی رخ نموده است. در نهایت اینکه در هر زمان و محیطی باید جایگاه سیاست‌های ارتباطی را در طیف‌هایی نظیر نظارت کامل دولت در برابر استقلال کامل از دولت، سیاست فرهنگی متمرکز در برابر سیاست فرهنگی مجاز و ... پیدا کرد و از تلاقی آن‌ها نمودار سیاست‌گذاری ارتباطی را ترسیم کرد (تهرانیان، ۱۳۵۴، صص. ۴۹-۱۹).

خانیکی و شاه قاسمی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «تحول مفهومی ارتباطات و توسعه در برنامه‌های توسعه ایران» به توصیف و تحلیل مفهوم ارتباطات و توسعه در آن‌ها می‌پردازد. بر اساس این پژوهش، در برنامه ششم توسعه ملی هدف توسعه‌ای و گذار از جامعه سنتی به جامعه اطلاعاتی، مسئله ارتباطات کشور است. این دو مضمون در برنامه چهارم با هدف رشد پایدار اقتصادی در توسعه و جامعه دانایی محور در ارتباطات دنبال شده‌اند.

مومنی و زمانی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به تحلیل الگوی توسعه ایران بین دو انقلاب مبتنی بر اقتصاد سیاسی و نظم اجتماعی پرداخته‌اند. در این مقاله و مبتنی بر چارچوب نظم اجتماعی و اقتصاد سیاسی نشان داده شده است که نظم اجتماعی ایران بین دو انقلاب، نظم دسترسی محدود بوده و نهادها در این نوع نظم به گونه‌ای طراحی و ساماندهی شده‌اند که سطح دسترسی به سازمان‌های اقتصادی و سیاسی کنترل و محدود شود. در نتیجه الگوی توسعه‌ای که در این دوره پیگیری شده، نظم اجتماعی ایران با «شکاف توازن دوگانه سیاسی و

اقتصادی» و «شکاف دسترسی در درون هر یک از دو سیستم اقتصادی و سیاسی» مواجه شده است.

جعفری و روحانی (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی نقش اینترنت در توسعه سیاسی» به این نتیجه رسیدند که اینترنت بستری مناسب برای گسترش مشارکت سیاسی به شمار می‌رود.

جعفری و سعیدی (۱۳۹۷) تحقیقی با عنوان «نقش فناوری‌های نوین ارتباطی بر درگیرشدگی مدنی شهروندان شهر اردبیل و با روش پیمایشی» انجام داده‌اند. نتایج تحقیق آنان نشان داد که فناوری‌های نوین ارتباطی «تلگرام، اینستاگرام، فیسبوک، یوتیوب» بر درگیرشدگی مدنی تأثیرگذار است و اینستاگرام بیشترین و فیسبوک کمترین تأثیر را بر درگیرشدگی مدنی شهروندان اردبیلی داشته است. همچنین، نتایج نشان داد که فناوری‌های ارتباطی به‌ویژه تلگرام و یوتیوب نیز در درگیرشدگی مدنی از اثرگذاری بالایی برخوردار هستند.

اگرچه تحقیقات پیشین امکانات نظری فراوانی پیش روی مقاله حاضر فراهم کرده است، اما پژوهش حاضر با تحقیقات پیشین از لحاظ قلمرو موضوعی، مکانی و زمانی تفاوت دارد. با رجوع به تحقیقات خارجی و تحقیقات داخلی دهه‌های گذشته متوجه می‌شویم که اولاً هدف از ارتباطات، صرفاً توسعه اقتصادی است و بیشتر این تحقیقات متأثر از الگوی حاکم و نظریات نوسازی هستند. در ثانی، برخلاف تحقیقات پیشین که معمولاً بر یک بعد از ابعاد توسعه و ارتباطات متمرکز شده‌اند، با علم به اینکه رابطه توسعه و ارتباطات فقط در یک بعد اثرگذار نیستند در تحقیق حاضر سعی شده رابطه توسعه و تکنولوژی‌های نوین در ابعاد چهارگانه توسعه ملی مورد مطالعه قرار گیرد و تکنولوژی‌های نوین، فقط در رسانه‌های جمعی خلاصه نشده، بلکه اینترنت و رسانه‌های اجتماعی نیز در مطالعه حاضر به‌عنوان متغیرهای تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. توضیح اینکه، ورود به حوزه نظری و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات، در کشور ما پدیده‌ای نوین به شمار می‌آید و با عنایت

به لزوم توسعه کاربرد آن در ابعاد چهارگانه توسعه ملی و عرصه‌های دیگر، پژوهشگر را بر آن داشته است تا آثار و ابعاد گوناگون تکنولوژی‌های نوین را بر ابعاد توسعه ملی مورد بررسی قرار دهد.

۲.۲. تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم و متغیرهای تحقیق

۲.۲.۱. توسعه اقتصادی

به زعم تهرانیان، توسعه ملی از نظر اقتصادی مستلزم افزایش ظرفیت‌های تولیدی به‌عنوان عامل زاینده، فرسایش منابع طبیعی به‌عنوان عامل بازدارنده و نهایتاً بالا رفتن سطح زندگی به‌عنوان عامل تعیین‌کننده است (خانیک، ۱۳۸۳، ص. ۱۱).

جدول ۱. متغیر توسعه اقتصادی و گویه‌های آن

متغیر	گویه
توسعه اقتصادی	۱ تولید داخلی از رونق زیادی برخوردار است.
	۲ اکثر کالاهایی که استفاده می‌کنم برند ایرانی است.
	۳ روابط بین‌المللی از اولویت‌های اولیه دولت است.
	۴ من با روابط با کشورهای خارجی حتی آمریکا موافقم.
	۵ تجارت جهانی باعث توسعه و پیشرفت کشور می‌شود.
	۶ حمایت از تولیدات داخلی باعث اشتغال‌زایی می‌شود.
	۷ میزان قیمت محصولات و کالاها در کشور نسبت به سایر کشورها پایین است.

۲.۳. توسعه فرهنگی

از نظر فرهنگی، فراگرد توسعه مستلزم عبور از فرهنگ بسته سنتی به فرهنگ باز عقلانی است و این خردورزی (عامل زاینده) در حاکمیت مطلق، بیگانگی از خویش و دیگران را به وجود می‌آورد (عامل بازدارنده)؛ لذا حل و فصل این تضاد در آفرینش‌های فرهنگی، هنری، علمی و اقتصادی نهفته است. (عامل تعیین‌کننده) (خانیک، ۱۳۸۳، ص. ۱۱).

جدول ۲. متغیر توسعه فرهنگی و گویه‌های آن

متغیر		گویه
توسعه فرهنگی	۱	توانایی در علم و فناوری مشخصه توسعه کشور است
	۲	در جامعه اسلامی حفظ حقوق و کرامت انسانی انجام می‌شود.
	۳	در الگوی جامعه اسلامی و ایرانی آزادی‌های مشروع وجود دارد.
	۴	نوع سبک زندگی افراد در جامعه به سمت مدرنیزه شدن پیش رفته است.
	۵	آگاهی مردم نسبت به رعایت و حفظ محیط زیست زیاد شده است.
	۶	مسئولیت‌پذیری افراد در جامعه زیاد شده است.
	۷	میزان گفت‌وگو و بحث در سطح جامعه وجود دارد.
	۸	روحیه ایثارگری در سطح جامعه امروزی بیشتر وجود دارد.
	۹	مردم‌سالاری دینی در سطح جامعه وجود دارد.
	۱۰	افزایش شهرنشینی نشانه توسعه و پیشرفت جامعه است.
	۱۱	شهرنشینی در جامعه امروزی گسترده‌تر شده است.
	۱۲	کشورهای پیشرفته، سطح سوادشان نسبت به سایر کشورها بالاتر است.
	۱۳	پوشش و نوع سبک زندگی افراد مدرن تر شده است.

۲.۳.۱. توسعه سیاسی

از نظر سیاسی، توسعه را می‌توان افزایش کارایی سازمان‌های سیاسی برای حل و فصل تضادهای منافع فردی و گروهی جامعه دانست. این امر نخست نیازمند تحرک سیاسی و اجتماعی است (عامل زاینده) که با نابسامانی‌های جغرافیایی، اجتماعی و روانی همراه است. (عامل بازدارنده)، اما نهایتاً این تضادها از راه ایجاد سازمان‌های مؤثر مشارکت تا حدودی خردمندانه حل و فصل می‌شوند (عامل تعیین‌کننده) و اعمال زور و تهدید در سیاست کاهش می‌یابد (خانیک، ۱۳۸۳، ص. ۱۲).

جدول ۳. متغیر توسعه سیاسی و گویه‌های آن

متغیر	گویه
توسعه سیاسی	۱ در کارهای سیاسی مانند رأی‌گیری مشارکت می‌کنم.
	۲ شرکت در امور جامعه مانند انتخابات و طیفه انسانی هرکسی است.
	۳ طرفدار جناح یا حزب خاصی هستم.
	۴ همیشه برای حزب مورد نظرم تبلیغات می‌کنم
	۵ یکی از نشانه‌های توسعه‌یافتگی، مشارکت سیاسی افراد است.
	۶ دموکراسی از ارکان توسعه‌یافتگی است.

جدول ۲. توسعه اجتماعی

از نظر اجتماعی، گسترش ظرفیت‌ها ساخت‌ها و کارویژه‌های اجتماعی نتیجه توسعه است که خود مستلزم ایجاد نظام عقلانی و قانون اداری است (عامل زاینده)، اما چنین تشکیلات اداری و نظام حقوقی متناسب معمولاً موجب پیدایش جامعه‌ای یکسان، هم‌رنگ‌گرا و بی روح می‌شود (عامل بازدارنده) از این رو، حل و فصل تضادها را باید در فراگرد یکپارچگی اجتماعی به‌عنوان عامل تعیین‌کننده جستجو کرد (خانیک، ۱۳۸۳، ص. ۱۲).

جدول ۴. متغیر توسعه اجتماعی و گویه‌های آن

متغیر	گویه
توسعه اجتماعی	۱ کار جمعی در جامعه ما همیشه وجود دارد.
	۲ من همیشه به کارهای جمعی علاقمند هستم.
	۳ بیشتر افراد در کارهای گروهی و جمعی شرکت می‌کنند.
	۴ فردگرایی در جامعه نشانه عدم پیشرفت است.
	۵ کار جمعی و مشارکت‌های گروهی نشانه توسعه و پیشرفت کشور است.
	۶ مشارکت در امور دینی و مذهبی در اولویت است.
	۷ انجام کارهایم به صورت فردی، موفق‌ترم می‌کند.
	۸ کار جمعی و شراکتی چیزی جز شکست ندارد.
	۹ اتحاد و همدلی بین اقوام مختلف ایرانی وجود دارد.
	۱۰ در جامعه امروزی ما، نوع مذهب افراد اهمیتی ندارد و مهم ایرانی بودن است.

۲.۳.۳. اینترنت

اینترنت، شبکه الکترونیکی از شبکه‌هاست که افراد و اطلاعات را از طریق کامپیوتر و دیگر وسایل دیجیتالی به هم متصل می‌کند و امکان ارتباط افراد با همدیگر و انتقال اطلاعات را فراهم می‌آورد (نیومان^۱؛ هارگیتای^۲ و رابینسون^۳، ۲۰۰۱، ص. ۳۰۷).

جدول ۵. متغیر اینترنت و گویه‌های آن

متغیر	گویه
۳.۳.۳	۱ تکنولوژی اینترنت باعث گسترش تجارت جهانی و در نهایت تولید اقتصادی می‌شود.
	۲ دسترسی به اینترنت و ماهواره باعث رشد علمی می‌شود.
	۳ اینترنت افراد را باسواد تر می‌کند.
	۴ دسترسی افراد به اینترنت باعث اشتغال‌زایی بیشتر می‌شود.
	۵ دسترسی به اینترنت افراد را به حضور بیشتر در جامعه می‌کشاند.

۲.۳.۴. ماهواره

پس از به وجود آمدن رادیو و تلویزیون و با فرستادن ماهواره به فضا این امکان به وجود آمد که برنامه‌هایی تولید و برای تمام جهان منتشر شود. تلویزیون ماهواره‌ای، وسیله‌ای ارتباطی است که مانند روزنامه، سینما، رادیو و تلویزیون داخلی جنبه گوناگون خبری، تفریحی، فرهنگی، آموزشی، و تبلیغاتی دارد و به طرق گوناگون مورد استفاده قرار می‌گیرد (معمدنژاد، ۱۳۸۳، ص. ۱۹۱).

-
1. Newman, E
 2. Hargittai, P
 3. Robinson, J.P

جدول ۶. متغیر ماهواره و گویه‌های آن

متغیر	گویه
ماهواره	در طول شبانه‌روز چه میزان به تماشای شبکه‌های ماهواره‌ای می‌پردازید؟ ۱ ساعت کمتر از ۱ ساعت بین ۱ تا ۲ ساعت بین ۲ تا ۳ ساعت بیشتر از ۳ ساعت
	بیشتر با چه هدفی به تماشای برنامه‌های ماهواره می‌پردازید؟ علمی-آموزشی ☐ فرهنگی-اجتماعی ☐ سیاسی ☐ اقتصادی ☐ سرگرمی ☐
	چند سال است که به تماشای برنامه‌های ماهواره می‌پردازید؟ سال

۵.۳.۲. شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی، زیرمجموعه رسانه‌های اجتماعی به شمار می‌روند که حاصل تحولات در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌ویژه ظهور و گسترش وب ۲ است که قابلیت و امکان فعالیت و مشارکت کاربر در فرآیند تولید محتوا و به اشتراک گذاری اطلاعات را فراهم آورده است (اوریلی^۲، ۲۰۰۷، ص. ۴).

جدول ۷. متغیر شبکه‌های اجتماعی و گویه‌های آن

متغیر	گویه
شبکه‌های اجتماعی	۱ تجارت در شبکه‌های اجتماعی بیشتر انجام می‌شود.
	۲ شبکه‌های اجتماعی باعث توسعه سریع‌تر می‌شود.
	۳ شبکه‌های اجتماعی باعث توسعه فرهنگی می‌شود.
	۴ شبکه‌های اجتماعی باعث توسعه اجتماعی بیشتر می‌شود.
	۵ شبکه‌های اجتماعی توسعه سیاسی را تسریع می‌نماید.
	۶ تجارت بین‌المللی در شبکه اجتماعی باعث توسعه می‌شود.

۱. سایت‌ها یا خدمات اینترنتی که امکان تبادل اطلاعات را بین کاربران فراهم می‌کنند، یا به آن‌ها اجازه تولید یا دستکاری در اطلاعات را می‌دهند، معمولاً "وب ۲" (Web. 2.0) تلقی می‌شوند. در وب ۲ مخاطب (Audience) پیام، کاملاً در تولید محتوا مشارکت داشته و جای خود را به کاربر (User) داده است (جعفری و حیدری، ۱۳۹۸، ص. ۱۴۲).

2. O'Reilly, T.

۲. ۴. چارچوب نظری تحقیق

رویکرد اجتماع‌محور و توسعه: ملکات در کتاب *ارتباطات توسعه در جهان سوم* به نقل از تهرانیان معتقد است نظریه اجتماع‌محور بر حفظ اجتماع و رهایی از ساختارهای ظالمانه و وابستگی‌های بیرونی تأکید دارد. جنبش‌های رهایی‌بخش، زنان، زیست‌محیطی و برخی جنبش‌های جهان سومی مباحثی را سازگار با اصول نظریه اجتماع‌محور مطرح ساخته‌اند. نظریه اجتماع‌محور در مقایسه با رویکردهای جبرگرایانه اقتصادی و فرهنگی تغییر اجتماعی، اهمیت بسیار زیادی برای عامل انسانی قائل است. رویکرد اجتماع‌محور در واقع برای فرهنگ و تفسیرهای فرهنگی از واقعیت، نقش مرکزی قائل است. اعاده نوعی فرهنگ، هویت فرهنگی و حس از دست رفته اجتماع، نقش حیاتی در طرح‌های رهایی‌بخش جنبش‌های اجتماع‌محور ایفا می‌کند (ملکات، ۲۰۰۱، ص. ۴۷۶) مجید تهرانیان از جمله کسانی است که می‌کوشد واژه توسعه ملی را خارج از چارچوب مفاهیم مادی‌گرای وارداتی تعریف کند.

تهرانیان همچنین، در فرایند توسعه، دو چهره سازنده و ویرانگر برای رسانه‌های جمعی قائل است. عصر ما از یک سو در نتیجه تأثیرهای گوناگون رسانه‌ها عصر «اکنون زدگی» است؛ زیرا از گذشته بریده‌ایم و فراغت اندیشیدن به آینده را نیز از دست داده‌ایم. در زیر رگبار اخبار و اطلاعات از هم‌گسیخته، جهان‌بینی ما جهان‌بینی از هم‌گسیخته‌ای شده است که در آن بزرگ‌ترین دوران‌دیشی با سوداندیشی، چیره‌ترین احساس‌ها با آزمندی و محسوس‌ترین نتایج، بیگانگی از خویش و از انسان‌های دیگر و از طبیعت است. به عبارت دیگر، رسانه‌ها ارزش‌های چیره جهان صنعتی مادی‌اندیش را به سرعت گسترش داده‌اند، اما از سوی دیگر، رسانه‌های ارتباط جمعی گذشته و حال و آینده را در مسیر تاریخ پیوند زده و به ما تأمل درباره زمان را آموخته‌اند. لذا، بار دیگر امکانات ارتباط میان انسان و تاریخ و عرصه بیکران هستی فراهم آمده است (خانیک، ۱۳۸۳، ص. ۱۵).

از آنجا که هر پژوهشی برای رسیدن به پاسخی درست و علمی نیاز به نظریه دارد. در تحقیق حاضر نیز با در نظر گرفتن این مهم و با استفاده از نظریه‌ها و دیدگاه‌های موجود در حیطه ارتباطات و توسعه، به تدوین چارچوب نظری مناسب خواهیم پرداخت.

به زعم تهرانیان، رویکرد اجتماع‌محور در مقایسه با رویکردهای جبرگرایانه اقتصادی و فرهنگی تغییر اجتماعی، اهمیت بسیار زیادی برای عامل انسانی قائل است. تهرانیان توسعه ملی را مفهومی می‌داند که به بالا رفتن ظرفیت مادی و معنوی نظام ملی و رسیدن به سطوح جدید از پیچیدگی، نظم و نوآوری می‌انجامد. این تعریف که تمام ابعاد رشد و توسعه در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، روانی و ارتباطی را در بر می‌گیرد شامل سه گونه عوامل زاینده و بازدارنده و تعیین‌کننده در فراگرد توسعه است (تهرانیان، ۱۹۹۴، ص. ۴). این ابعاد را به طور موجز می‌توان به این صورت در جدول زیر نشان داد.

جدول ۸. خلاصه دیدگاه تهرانیان پیرامون توسعه

نوع توسعه	عامل زاینده	عامل بازدارنده	عامل تعیین کننده
اقتصادی	افزایش تولید	فرسایش منابع	رفاه و بهبود سطح زندگی
سیاسی	تحرك (افزایش مشارکت)	اختلاف و تشتت	افزایش کارایی نهادهای سیاسی
اجتماعی	نظام اداری / عقلانی	یکنواختی / بی‌روحي	یکپارچگی
فرهنگی	عقلانی / خرد ورزی	از خود بیگانگی	آفرینش
روانی	شکوفایی	دنباله روی	اجتماع پذیری
ارتباطی	گسترش ارتباطات	ناهمسازی	همسازی / هماهنگی

لازم به ذکر است که در این پژوهش، دو نوع توسعه ارتباطی و روانی بنا به شرایط پژوهش حذف شده و به چهار نوع باقی مانده، یعنی توسعه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی می‌پردازد.

به منظور پاسخ به نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش ابعاد توسعه ملی از فرضیه‌هایی استفاده شد که از چارچوب نظری ذکر شده اخذ شده است.

بین تکنولوژی‌های نوین ارتباطی (ماهواره، اینترنت و تلویزیون داخلی) و ابعاد توسعه ملی (توسعه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی) ایران رابطه معناداری وجود دارد. بین تکنولوژی‌های ارتباطی و توسعه اجتماعی - نظام اداری عقلایی، یکپارچگی اجتماعی - رابطه معناداری وجود دارد.

بین تکنولوژی‌های ارتباطی و توسعه فرهنگی - خردورزی، آفرینش - رابطه معناداری وجود دارد.

بین تکنولوژی‌های ارتباطی و توسعه سیاسی - افزایش مشارکت، افزایش کارایی نهادهای سیاسی - رابطه معناداری وجود دارد.

بین تکنولوژی‌های ارتباطی و توسعه اقتصادی - افزایش تولید، رفاه و بهبود سطح زندگی - رابطه معناداری وجود دارد.

۳. روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف تحقیق، از نوع کاربردی، از لحاظ نوع روش، توصیفی و همبستگی و از لحاظ روش گردآوری اطلاعات، پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق حاضر را کلیه استادان، دانش‌آموختگان و دانشجویان علوم ارتباطات، علوم اجتماعی و علوم سیاسی استان خراسان (رضوی، شمالی و جنوبی) تشکیل می‌دهند. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان، ۳۸۰ نفر برآورد و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شد. در این تحقیق، اعتبار ابزار سنجش با استفاده از اعتبار صوری انجام گرفت. جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق، به صورت میدانی و با مراجعه به افراد مورد مطالعه انجام گرفت. به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز، از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. برای تعیین قابلیت اعتماد پرسش‌نامه پس از انجام پیش‌آزمون با حجم ۳۰ نفر، ابتدا با استفاده از روش تحلیل داده‌ها با حذف گویه‌های ناهم‌ساز، گویه‌های مناسب انتخاب شدند. الفای کرونباخ متغیرهای تحقیق در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۹. ضریب آلفای متغیرهای تحقیق

متغیر	آلفای کروناخ
تکنولوژی‌های نوین	۰/۷۹
ابعاد توسعه	۰/۸۹

۴. یافته‌های تحقیق

۴.۱. یافته‌های توصیفی

بر طبق یافته‌ها، ۵۰ درصد از افراد نمونه را زنان و ۵۰ درصد را مردان تشکیل داده‌اند. اکثریت نمونه تحقیق (۶۶ درصد) متأهل می‌باشند. از نظر تحصیلات، اکثریت افراد نمونه تحقیق دارای تحصیلات فوق لیسانس می‌باشند؛ یعنی حدود ۴۱ درصد. همچنین، اکثریت افراد تحقیق در گروه سنی ۲۶-۳۵ سال می‌باشد و میانگین سنی در این پژوهش ۳۲ سال می‌باشد. در این تحقیق ابعاد توسعه، به‌عنوان متغیر وابسته و تکنولوژی‌های نوین، به‌عنوان متغیرهای مستقل مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۰. میانگین و انحراف معیار متغیر وابسته و متغیرهای مستقل

عنوان متغیر	نوع متغیر	میانگین	حد پایین	حد بالا	انحراف معیار
ابعاد توسعه	وابسته	۹۶/۰۰	۴۶	۱۴۵	۱۸/۸۱
ماهواره	مستقل	۲۶/۷۸	۱۱	۵۰	۸/۴۶
اینترنت	مستقل	۳۳/۷۶	۱۴	۵۵	۶/۵۶
تلویزیون داخلی	مستقل	۶/۳۲	۵	۱۳	۱/۲۶

طبق نتایج جدول (۱۰)، بیشترین میانگین در بین متغیرهای مستقل مربوط به اینترنت و کمترین آن مربوط به تلویزیون داخلی می‌باشد.

۲.۴. یافته‌های استنباطی: «تحلیل فرضیات»

جدول ۱۱. نتایج تحلیل یافته‌ها بر اساس آزمون‌های آماری

سطح معناداری	ضریب همبستگی	آزمون همبستگی	روابط متغیر مستقل و وابسته
۰/۰۰۰	۰/۵۲۵	پیرسون	رابطه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و ابعاد توسعه
۰/۰۰۰	۰/۳۸۰	پیرسون	رابطه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و گسترش توسعه سیاسی
۰/۲۳	۰/۲۸۰	پیرسون	رابطه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و گسترش توسعه اجتماعی
۰,۲۸	۰/۰۳	پیرسون	رابطه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و گسترش توسعه فرهنگی
۰/۰۰۰	۰/۲۴۰	پیرسون	رابطه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و گسترش توسعه اقتصادی

طبق نتایج جدول (۱۱) و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خطای آزمون در سطح اطمینان ۰/۹۹ کمتر از ۰/۰۱ است، می‌توان گفت که فرضیه اصلی تأیید می‌شود و بین استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی با گسترش ابعاد توسعه ملی رابطه معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۵۲- است.

جدول فوق، آزمون رابطه‌ای پیرسون بین دو متغیر فاصله‌ای تکنولوژی‌های نوین و توسعه سیاسی را نشان می‌دهد. از آن جایی که بر اساس خروجی این جدول مقدار سطح معناداری برابر ۰/۰۰ (کمتر از ۰/۰۵) می‌باشد، بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد و ضریب همبستگی، مثبت می‌باشد. به این معنا که هر چه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی بیشتر باشد، توسعه سیاسی هم بیشتر می‌شود و در نتیجه فرضیه فرعی ما با ۹۹ درصد اطمینان تأیید می‌شود. جدول فوق، آزمون رابطه‌ای پیرسون بین دو متغیر تکنولوژی‌های نوین و توسعه اجتماعی را نشان می‌دهد. از آن جایی که بر اساس خروجی این جدول مقدار سطح معناداری برابر ۰/۲۸ (بیشتر از ۰/۰۵) می‌باشد، بین دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول فوق، آزمون رابطه‌ای پیرسون بین دو متغیر فاصله‌ای تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و توسعه فرهنگی را نشان می‌دهد. از آن جایی که بر اساس خروجی این جدول مقدار سطح

معناداری برابر ۰/۲۸ (بیشتر از ۰/۰۵) می باشد، بین دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد و در نتیجه فرضیه رد می شود.

جدول فوق، آزمون رابطه‌ای پیرسون بین دو متغیر تکنولوژی‌های نوین و توسعه اقتصادی را نشان می دهد. از آن جایی که بر اساس خروجی این جدول، مقدار سطح معناداری برابر ۰/۰۰ (کمتر از ۰/۰۵) می باشد، بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد و در نتیجه فرضیه فرعی با ۹۹ درصد اطمینان تأیید می شود

۴.۳. تحلیل داده‌های استنباطی و چند متغیره

جدول ۱۲. وضعیت همبستگی‌های چندگانه میان متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

مدل	همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	تخمین خطای استاندارد
۱	۰/۵۱	۰/۲۶	۰/۲۵	۱۶/۲۹

طبق نتایج جدول (۱۲)، معنادار بودن رگرسیون به وسیله F محاسبه شده است که همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته «ابعاد توسعه» را نشان می دهد و ضریب همبستگی معادل ۰/۵۱ درصد می باشد. در سطح ۹۹ درصد (Sig=۰/۰۰۰) معنادار است و در نتیجه فرضیه ما تأیید می شود. همچنین، میزان ضریب تعیین ۲۶ صدم است به این معنی که متغیرهای مستقل روی هم رفته ۲۶ صدم از تغییرات متغیرهای مستقل را تبیین می کنند.

جدول ۱۳. نتایج جدول معناداری رگرسیون

مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	آزمون F	درجه معناداری
۳۵۶۵۴/۰۴	۶	۵۹۴۲/۳۴	۲۲/۴۰	۰/۰۰۰
۹۹۲۲۴/۸۹	۳۷۴	۲۶۵/۳۱		
۱۳۴۸۷۸/۹۳	۳۸۰			

طبق نتایج جدول (۱۳)، تمام متغیرهای مستقل بر ابعاد توسعه دارای سطح معناداری ۰/۰۰ می‌باشند که نشان‌دهنده تأثیر مستقیم و مثبت تکنولوژی‌های نوین بر ابعاد توسعه می‌باشد.

جدول ۱۴. پیش‌بینی متغیر مستقل از روی متغیر وابسته

سطح معناداری	مقدار T	ضریب استاندارد بتا	ضرایب غیر استاندارد		مدل
			خطای استاندارد	بتا	
۰/۰۰	۴/۶۱		۱۰/۲۹	۴۷/۴۰	(مقدار ثابت)
۰/۰۰	-۳/۹۱	-۰/۲۰	۰/۰۷	-۰/۲۹	تلویزیون داخلی
۰/۰۰	۳/۷۵	۰/۱۸	۰/۱۱	۰/۴۱	اینترنت
۰/۰۰	۳/۹۲	۰/۱۸۵	۰/۱۳	۰/۵۳	ماهواره

طبق نتایج جدول (۱۴)، در بین تأثیر متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیونی، ماهواره با ضریب استاندارد (۰/۵۳) بیشترین تأثیر و تلویزیون داخلی با ضریب استاندارد (-۰/۲۹) کمترین میزان تأثیر را بر متغیر ابعاد توسعه داشته‌اند. به عبارت دیگر، با افزایش میزان استفاده از ماهواره و شبکه‌های مجازی توسعه ملی بیشتر می‌شود و با افزایش میزان استفاده از اینترنت میزان توسعه ملی کاهش می‌یابد.

جدول ۱۵. نتایج آزمون تعقیبی دانت تی ۱۳ میان تکنولوژی‌های نوین مختلف بر حسب مقایسه میانگین ابعاد

توسعه

سطح معناداری	اختلاف میانگین	تکنولوژی‌های نوین
۰/۰۰	-۸/۷۱*	تلویزیون داخلی
۰/۰۰	-۱۲/۵۵*	ماهواره
۰/۰۰	-۱۰/۸۷	اینترنت

طبق نتایج جدول (۱۵)، آزمون‌های تعقیبی «در اینجا آزمون دانت تی ۳» بیان می‌کند که اختلاف میانگین بین کدام تکنولوژی‌های نوین معنادار است. در واقع تکنولوژی‌های نوین ارتباطی را به صورت جفت با یکدیگر مقایسه می‌کند. بر اساس نتایج جدول فوق، با توجه به سطح معناداری‌های موجود، سطح معناداری بین «ماهواره، اینترنت و تلویزیون داخلی» کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد و معنادار بوده است به این صورت که میزان اختلاف میانگین اینترنت کمتر از بقیه می‌باشد.

۵. نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق، رویکرد اجتماع‌محور و توسعه و نظرات تهرانیان درباره ابعاد توسعه ملی را تأیید می‌نماید. ملکات در کتاب *ارتباطات توسعه در جهان سوم* به نقل از تهرانیان معتقد است، این رویکرد بر حفظ اجتماع و رهایی از ساختارهای ظالمانه و وابستگی‌های بیرونی تأکید دارد. جنبش‌های رهایی‌بخش، زنان، زیست‌محیطی و برخی جنبش‌های جهان‌سومی مباحثی را سازگارا با اصول نظریه اجتماع‌محور مطرح ساخته‌اند. نظریه اجتماع‌محور در مقایسه با رویکردهای جبرگرایانه اقتصادی و فرهنگی تغییر اجتماعی اهمیت بسیار زیادی برای عامل انسانی قائل است. رویکرد اجتماع‌محور، در واقع برای فرهنگ و تفسیرهای فرهنگی از واقعیت، نقش مرکزی قائل است (ملکات، ۲۰۰۱، ص. ۴۷۶). در واقع می‌توان گفت که رابطه ابعاد مختلف توسعه ملی و تکنولوژی‌های ارتباطی، رابطه خطی و یک‌طرفه نیست. همانگونه که در مرور نظری پژوهش اشاره شد، توسعه ابعاد مختلف دارد.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تکنولوژی‌های نوین ارتباطی مانند ماهواره، اینترنت و تلویزیون داخل بر ابعاد توسعه ملی «توسعه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی» ایران تأثیرگذار است. تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در زمینه توسعه اجتماعی، تکنولوژی‌های نوین در تغییر نگرش اجتماعی، افزایش رفاه اجتماعی، توسعه عدالت اجتماعی، مشارکت اجتماعی «ایران تأثیرگذار هستند. در بعد توسعه فرهنگی، «در کاهش یا افزایش مهاجرت و

رشد شهرنشینی، توسعه نوآوری فرهنگی در ایران تأثیرگذار است. در بعد توسعه سیاسی به افزایش مشارکت سیاسی شهروندان منجر خواهد شد و در نهایت از خلال توسعه اقتصادی سایر ابعاد هم به توسعه می‌انجامد. مطابق نتایج تحقیق جعفری و روحانی (۱۳۹۳) اینترنت باتوجه به ویژگی‌هایی چون تعاملی بودن، هم‌زمان بودن ارتباط، همه‌جایی بودن، فقدان کنترل مرکزی، فقدان مالکیت بر شبکه و سانسورگریزی، فضایی مناسبی برای احیای ابعاد از دست رفته مشارکت سیاسی و دموکراسی می‌باشد. در مجموع، اینترنت بستر مناسبی برای گسترش توسعه سیاسی و مشارکت سیاسی فراهم کرده است. طبق تحقیق خانیکی (۱۳۹۳)، با پیدایش و گسترش تکنولوژی رسانه‌ها، امکانات آموزشی پا به پای مسائل فرهنگی، توسعه یافته است. تکنولوژی‌های نوین بر توسعه فرهنگی مانند نظام آموزشی تأثیر گذاشته است که در تحقیق حاضر این فرضیه رد شده است. از نظر فرهنگی، توسعه مستلزم عبور از فرهنگ بسته سنتی به فرهنگ باز عقلانی است. به دیگر بیان و به تأسی از چارچوب نظری، رویکردهای اجتماع‌محور برای فرهنگ و تفسیرهای فرهنگی از واقعیت نقش مرکزی قائلند. اعاده نوعی فرهنگ، هویت فرهنگی و حس از دست رفته اجتماع، نقش حیاتی در طرح‌های رهایی‌بخشی جنبش‌های اجتماع‌محور ایفا می‌کند (ملکات، ۲۰۰۱، ص. ۶۷۴). بدین گونه تهرانیان توسعه را فرایند ارتقای یک نظام اجتماعی جهت برآوردن نیازهای فزاینده عمومی در نیل به سطوح بالاتر بهبود و رفاه مادی و معنوی می‌دانند. این تعریف بر خلاف تعاریف پیشین توسعه بر وجه معنوی توسعه تأکید دارد. بدین ترتیب، این تعریف، عوامل محقق توسعه را از مقوله‌های برون‌زای موفقیت به آگاهی‌های درون‌زای توسعه منتقل می‌کند.

تحقق توسعه، امری یک‌شبه نیست، بلکه پدیده‌ای است که در طول زمان اتفاق می‌افتد و اگر هر دولت در زمان فعالیتش سیاست‌های دولت قبل را نفی کند و دستاوردهای آن را نادیده بشمارد، تنها روند توسعه را به تأخیر انداخته است و این امر که خود اقدامی در جهت توسعه نیافتگی تلقی می‌شود صرفاً منابع مادی و معنوی جامعه را هدر می‌دهد. بنابراین، رسانه‌ها و تکنولوژی‌های ارتباطی که در امر توسعه هم از شاخص‌های آن به

حساب می‌آیند و هم به عنوان تسهیل‌کننده آن محسوب می‌شوند باید این نکته را در نظر داشته باشند و فارغ از جهت‌گیری‌های سیاسی منافع ملی را در اولویت قرار دهند و همان‌طور که در چارچوب نظری اشاره شد، رویکرد اجتماع‌محور علاوه بر شاخص‌های مادی توسعه، به شاخص‌های انسانی توسعه توجه می‌کند، تکنولوژی‌های ارتباطی باید وظایف توسعه‌بخشی مثبتی را ایفا کنند و حمایت از منافع برای توسعه اقتصادی و اجتماعی و اهدافی چون هویت ملی، ثبات و وحدت فرهنگی نقش موثری را ایفا کنند.

کتاب‌نامه

۱. آقاجانی، س. (۱۳۷۵). حرکت ایران به سوی جامعه اطلاعاتی. تهران: نشر آگه.
۲. تهرانیان، م. (۱۳۵۴). نقش رسانه‌های گروهی در توسعه ملی ایران. تهران: رادیو و تلویزیون ملی ایران.
۳. جعفری، ع.، حیدری، خ. (۱۳۹۸). جهانی شدن و جایگاه مخاطب در هنر جهانی. اردبیل: جهاد دانشگاهی.
۴. جعفری، ع.، روحانی، م. (۱۳۹۳). بررسی نقش اینترنت در توسعه سیاسی. فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی. ۲۱ (۷۷)، ۱۴۲-۱۲۳.
۵. جعفری، ع.، سعیدی، س.ر. (۱۳۹۷). نقش فناوری‌های نوین ارتباطی بر درگیرشدگی مدنی شهروندان شهر اردبیل. فصل‌نامه مطالعات رسانه‌ای. ۱۳ (۴۱)، ۱۱۳-۱۰۳.
۶. خانیکی، ه. (۱۳۸۳). بنیان‌های مطالعات ارتباطات و توسعه ملی در ایران. نشریه علوم اجتماعی. ۲۸ و ۲۹، ۵۶-۷.
۷. خانیکی، ه.، شاه‌قاسمی، ز. (۱۳۹۴). حول مفهومی «ارتباطات» و «توسعه» در برنامه‌های توسعه ایران. مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی. ۴ (۳)، ۸۳-۱۱۰.
۸. خانیکی، ه. (۱۳۹۳). اندیشه پیشرفت و الگوهای ارتباطات و توسعه ملی در ایران. مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت. اردیبهشت ماه ۱۳۹۲، تهران: انتشارات الگوی پیشرفت، ۲۷۲-۲۴۵.

۹. قهرمانی، ع.، قائمی اسگویی، ک. (۲۰۱۶). بررسی نقش فناوری‌های نوین ارتباطی بر توسعه ملی. دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری. دسامبر ۲۰۱۶، کوالالمپور.
۱۰. معتمدنژاد، ک. (۱۳۸۳). *وسایل ارتباط جمعی*. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۱. مومنی، ف.، زمانی، ر. (۱۳۹۲). تحلیل الگوی توسعه ایران بین دو انقلاب مبتنی بر اقتصاد سیاسی و نظم اجتماعی. *فصل‌نامه علمی-پژوهشی راهبرد*، ۶۹، ۴۰-۷.
12. Ashraf, M. (1979). "La Television et le Processus de Development: le cas de l'Iran," Paris: These de Science Politque, Universite de Paris II, 1979.
13. Banani, A. (1961). *The Modernization of Iran 1921-1941*, Stanford: Stanford University Press.
14. Banani, A. (1971). *The Role of the Press [in Iran]*. New York: Praeger, 1971, pp. 321-340.
15. Bill, James, A. (1972). *The Politics of Iran: Groups, Classes and Modernization*, Columbus: Charles E. Merrill.
16. Binder, L. (1962). *Iran: Political Development in a Changing Society*, Berkely, Calif.: University of California Press.
17. Crowley, D., Mitchel, D. (1994). *Communication Theory Today*. Stannford: Polity Press.
18. Khakzad, Y. (1976). "Le Role de la Television dans la vie Sociale en Iran," Montpellier, Theses 3e Cycle, *Sociologie Juridique*, Universite de Montpellier 1.
19. Melkote, Srinivas, R. (2001). *Communication for development in the third world, theory and practice for empowerment*, 2nd edition.
20. Mohammadi, A. (1976). "Development-Support Communication and Instructional Learning Centers for Rural Areas in Iran," Ph.D. dissertation, Columbia University, New York.
21. Newman, E; Hargittai, P and Robinson, J.P. (2001). Social implications of internet. *Annual review sociology*, vol. 27, pp. 307-336. New York: Cambridge University Press.
22. Nowroozi, A. (1977). "Mass Media et Developement National en Iran: Etude Prospective," Paris, These Es-Lettres et Sciences Humaines, Universite de Rene Descartes (Paris V).
23. O'Reilly, T. (2007). «What is web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software». *Communications & Strategies*. 65, 17-37.